

Anna Michałko (Kraków)

Роль матері, батька, вчителів... у плеканні української мови. На основі “Науки про рідномовні обов’язки” митрополита Іларіона – Іван Огієнка (1882–1972)

Митрополит Іван Огієнко за своє життя написав майже дві тисячі праць. З-поміж них *Українська культура, Дохристиянські вірування українського народу, Історія української мови, Історія українського друкарства, Тарас Шевченко, Розп’ятий Мазепа, Богдан Хмельницький, Свята Почаївська лавра, Рятування України, Наука про рідномовні обов’язки*. „Усі вони пройняті духом високої національної свідомості, гідності, українського патріотизму, гордості за свою Батьківщину — Україну, високої моралі”¹.

У цій статті зосередимося на *Рідномовному катехизисі для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Наука про рідномовні обов’язки* – виданому у 1939 році. Митрополит у катехизисі доводить, що рідна, материнська мова – це основа, на якій зростає „духово і культурно кожний народ”². У вміщених там десятих мовних заповідях свідомого громадянина переконує „Якщо загине мова в устах народу – загине і народ”³.

У катехизисі митрополит Іларіон подає практичні поради для оволодіння рідною мовою, що є одним із чинників, які впливають на патріотичне виховання майбутніх, свідомих громадян України.

---

¹ М.І. Слободян, *Проблеми національно-патріотичного виховання у творчій спадщині І. Огієнка (митрополита Іларіона)*, [в:] *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта (збірка наукових праць)*, Кам’янець-Подільськ 2008, 300 с.

² І. Огієнко, *Наука про рідномовні обов’язки. Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства*, Жовква 1939.

³ Н. Бабич, *Сила мовленого слова. Науково-публіцистичні нариси з культури української мови*, Чернівці 1996, с. 74.

Показує шляхи формування української національної свідомості, через усвідомлення великої відповідальності, яка спочиває на батьках, відповідальності за свою дитину і її відношення до рідної української мови.

Мова – це засіб для формування почуття приналежності до народу, почуття національної самобутності⁴. Головне, щоб батьки усвідомлювали собі свою роль, оскільки все – як вважає дослідниця Надія Бабич – починається з виховання дитини, в процесі якого велике значення має мамина колискова, батькова легенда, бабусина казка, дідова наука добра і справедливості⁵.

Митрополит Іван Огієнко приділяє велику увагу ролі матері, батька і вчителів у плеканні рідної мови. Вважає, що вплив матері на мовне виховання дитини є неоцінений, тому що матір, як жінка „завжди чуліша до рідної мови, а тому й сильніше впливає на мовне виховання дітей”⁶. Вона не тільки може навчити своїх дітей мови, але передовсім любові до неї.

Дитина з перших днів від народження чує рідну мову від найважливішої особи на світі – матері, яка асоціюється дитині з любов’ю, теплом і безпекою, тому і мова матері стає для дитини найближчою, найважливішою, „наймилішою мовою цілого світу”⁷, яку потім буде шанувати і оберегати. Як сказав Михайло Возняк – „Хто вміє пошанувати свого батька й матір, той зрозуміє, яку пошану повинен він мати до рідної мови”⁸. Завдяки материнській мові дитина може висловити свої переживання і почуття. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* подає, що Мова – це здатність людини говорити, висловлювати свої думки,⁹ отже людина тільки тоді зможе висловити свої переживання, емоції, найглибші думки, коли говоритиме мовою, яку почула від матері.

У мелодію мови, її милозвучність дитину вводить голос маминої пісні – колискової. „Народні колискові пісні глибокі за змістом. Вони виробляють у дітей слух і будять чуття мови, відчуття мелодики, створеної народом. Колискові пісні глибоко гуманні й зворушливі, бо вони йдуть від

⁴ Іван Дзюба вважав, що „рідна мова – це найособистіша і найглибша сфера обстоювання свого «я», коли воно є, своєї особистості і національної гідності”, Н. Бабич, *Сила мовленого слова...*, с. 45.

⁵ Пор. там само, с. 3.

⁶ І. Огієнко, *Наука про рідномовні...*, с. 40.

⁷ Там само, с. 41.

⁸ *Найдорожчий скарб. Слово про рідну мову, [у:] Поезії, вислови*, Київ 1990.

⁹ Пор. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел, Київ 2003.

щирого материнського серця [...] з великою ніжністю, теплотою і ласкою виражають щирі і вічну любов до дитини”¹⁰.

Влучними стають тут слова зі *Щоденника* Остапа Вишні:

Коли мати, над колискою схилившись,
Сумними очима на майбутнього
Академіка, стомлена, дивиться та:
Ой ну, котку, котів два.
Сірі, білі обидва ...
Отакий академік знатиме аромат
Рідної мови¹¹.

Мати повинна бути свідомо поваги своєї ролі, ролі першої вчительки рідної мови, оскільки цю мову дитина запам’ятає на все життя. Матір несе відповідальність за те, чи її дитина любитиме і шануватиме свою мову, а потім і свій народ.

За словами митрополита, матір, яка не буде свідомо свого обов’язку, не навчить рідної мови своїх дітей, переживатиме за це все життя¹².

Іван Огієнко бачив велику роль священників в усвідомленні батькам їхньої ролі, особливо матерям, яких називає „найміцнішими твердинями збереження та плекання рідної мови”¹³, про що священники мають нагадувати при кожній сповіді.

Разом з матір’ю першим вчителем для дитини є батько, який повинен говорити українською літературною мовою, дбати за її правильну вимову і чистоту, вимагати від дитини пошани до мови.

Митрополит вважав, що це батько повинен подбати про домашню бібліотеку, що складатиметься з найкращих творів української літератури. В цьому місці слід нагадати вчення великого знавця життя родини, її обов’язків відносно виховання дітей – св. Івана Золотоустого, автора Божественної літургії, яку правиться у православній і греко-католицькій церквах. Цей знаменитий Отець Церкви, автор великої кількості проповідей, заміщених у хрестоматіях *Златоуст*, *Златоструй*, *Маргарит*,

¹⁰ М.Г. Стельмахович, *Народна педагогіка*, Київ 1985, с. 249.

¹¹ Н. Бабич, *Сила мовленого слова...*, с. 4.

¹² „Мати – як пише митрополит Іван Огієнко – що не навчить своєї дитини рідної мови й не зацупить їй правдивої любови до неї, є зрадниця своєї нації. Цей найбільший гріх супроти свого народу непокоїтиме таку матір ціле життя, й вона не зазнає правдивого щастя до могили”. [у:] І. Огієнко, *Наука про рідномовні...*, с. 41.

¹³ Там само.

у своєму трактаті *Про виховання дітей* наголошує на тому, що для дитини найважливішим вчителем є батько.

Батько володіє містом, яким є душа дитини¹⁴. Головною брамою до міста є брама мови, до якої – на думку св. Івана Золотоустого – треба зробити золоті двері і замок із самоцвітів, а все тому, щоб стергти слово дитини, дбати про його чистоту.

Батько має допомогти дитині дозріти до відповідальності за слово, що є основним елементом у вихованні молодої людини. Те, що дитина вживатиме слова для подяки, зможе мудро ним володіти, не буде ображати інших людей своїм словом, не буде погорджувати слабшими від себе, означатиме, що батьки добре виконали свій обов'язок¹⁵.

Св. Іван Золотоустий вважав, що коли дитина не почує нічого поганого, тоді нічого такого не скаже¹⁶, якщо навчиться мовчати і слухати тоді буде задумуватися над кожним словом і цінувати його. Отже черговою, дуже важливою, брамою до душі дитини є слух. Батько мусить подбати про те, щоб дитину оточували люди, від яких не почує вона зайвих слів, що матимуть поганий вплив на розвиток її мови.

Окрім батьків, великий вплив на розвиток рідної мови серед людей має їхній духовний вчитель і вихователь – священник. Тільки, виголошені рідною мовою вірних церковні проповіді, спроможні глибоко і сильно промовити до душі людини, будувати її, зміцнювати у батьківській вірі. У випадку, коли людина не почує в церкві рідної мови, не побачить пошани до неї, тоді вона поступово втратить зацікавлення, стане байдужою до своєї мови, а потім і до віри предків.

Правильна поведінка священника, дбайливість про кращий стан мови, про її розвиток і чистоту, про те, щоб діти у його парафії вчилися мови і мали всі потрібні матеріали, стає для людей прикладом, заохочує до вживання гарної літературної мови.

У плеканні сучасної української літературної мови чи не найголовнішу роль має школа, якою – за словами Івана Огієнка – піклуватися повинна передовсім держава. Підручники зі зразковою літературною мовою, свідомі вчителі виховують майбутнє покоління „сильних одиниць і морально міцних характерів”¹⁷, свідому націю.

¹⁴ Ks. E. Staniek, *Wychowanie w rodzinie*, cz. 1: *Św. Jan Chryzostom*, [w:] *Mądrość starożytnych chrześcijan*, Kraków 2007.

¹⁵ A. Michałko, *Wychowanie dzieci według nauki św. Jana Złotoustego*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 2010, t. XI–XII, s. 229.

¹⁶ Ks. E. Staniek, *Wychowanie w rodzinie...*, s. 131.

¹⁷ *Школа і рідна мова*. у: І. Огієнко, *Наука про рідномовні...*, с. 35.

На думку митрополита Іларіона „Народ, позбавлений рідних шкіл, позбавляється тим найсильнішого двигуна свого духовного розвитку й засуджується на культурне й національне каліцтво”¹⁸.

Прикладом для учнів є їхній вчитель, який повинен говорити взірцевою сучасною літературною мовою. Завдяки ньому учні вчать любові, пошани і зацікавлення до рідної мови, що родить бажання пізнавати її щораз глибше. Це стосується не тільки вчителів української мови, але і всіх інших предметів, тут дуже важлива і їхня підтримка.

Іван Огієнко вважав, що разом з рідною мовою батька й матері дитина сприймає українські звичаї, пісні, приказки, прислів'я, віру, які є цінним джерелом національно-патріотичного виховання. З пошани і любові перше до батьків, потім до їхньої мови, культури і віри предків, родиться патріотизм, „а кожний свідомий патріот органічно буде охороняти честь своєї мови, пам'ятаючи, що материнська мова – то сила культури, а культура – це сила народу”¹⁹. Митрополит „поглибив і конкретизував концепцію [...] О.О. Потєбні про мову як духовний ареал народу: Рідна мова то наріжний камінь існування народу як окремої нації, без окремої мови нема самостійного народу”²⁰.

Митрополит Іларіон вважав плекання рідної мови за святий обов'язок кожної української сім'ї, батька і матері, церкви і школи, кожного українця-інтелігента, який повинен досконало володіти літературною мовою, бути свідомим ваги і значення мови для людини і її держави, оскільки через мову показується характер, менталітет народу, його духовне життя, його серце²¹.

---

¹⁸ Там само.

¹⁹ Г. Богуцька, *Роль рідної мови у формуванні національної свідомості в науковій спадщині І.І. Огієнка*, [у:] *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження*, Кам'янець-Подільський 1992, с. 51.

²⁰ Там само.

²¹ „Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова — житиме й народ, як національність. Не стане мови — не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом... От чому мова має таку велику вагу в національному рухові. Тому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби заборонити насамперед нашу мову, аби звести та знищити її доценту. Бо німого, мовляв, попхаєш, куди забажаєш...” І. Огієнко, *Українська культура*, Київ 1918, с. 239–240, [у:] І. Огієнко, *Історія української літературної мови*, Київ 2001 (Вінніпег 1949), <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm>.

